

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 27-44.

Geliş Tarihi-Received: 21.07.2022

Kabul Tarihi-Accepted: 01.08.2022

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1146430

Ferîdüddin Attâr'ın "Esrârname" Adlı Eseri ve İmlâ Özellikleri

Ferîdüddin Attâr's "Esrârname" and Its Spelling Features

Ayşe AYDIN*
Gül GÜLTEKİN**

Öz

Eski Anadolu Türkçesi dönemi, Oğuzların Anadolu'ya yerleşmesiyle başlar. Önceleri konuşma dili olarak kullanılan Oğuz ağzı zamanla Anadolu'da yazı dili haline gelmiştir. Anadolu Türk Beylerinin de teşvikleriyle dönemin şair ve yazarları, telif ve tercüme birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden biri olan ve 12. yüzyılda İranlı şair ve mutasavvıf Ferîdüddin Attâr tarafından kaleme alınan "Esrârname" adlı eser, 15. yüzyılda ilk defa Tebrizli Ahmedî tarafından tercüme edilmiştir. Ancak Attâr'ın "Esrârname"siyle daha çok benzerlik gösteren ve çokça sevilen Huzûrî'nin tercümesidir. Bizim çalışmamız ise 16. yüzyılda Edirneli Derviş Mustafa tarafından yazıya geçirilmiş olan çalışmadır. Çalışmamızda öncelikle Eski Anadolu Türkçesi dönemi hakkında bilgi verilmiş, daha sonra eserin yazarı olan Ferîdüddin Attâr'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinden bahsedilmiş, ardından "Esrârname"nin tanıtımı yapılmıştır. Tanıtım bölümü eserin dış özellikleri, muhtevası ve imlâ özelliklerine ait örneklerden oluşmaktadır. Dini ve tasavvufi bir eser olan *Esrârname*, nasihat içerikli hikâyelerden oluşmaktadır. Bu hikâyelerde ayet ve hadislerden yararlanılmış, her bir hikâyeye müstakil olmasına rağmen konular arasında bütünlük sağlanmıştır. Eserde deyim ve atasözlerine de çokça yer verilmiştir. İmlâ özellikleri bölümünde ise ünlülerin ve ünsüzlerin kelime içinde, ortasında ve sonunda nasıl kullanıldığı, hareketlerin ve bazı kelimelerin nasıl yazıldığı örnekler üzerinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ferîdüddin Attâr, Esrârname, Eski Anadolu Türkçesi, imlâ, el yazmaları.

Abstract

The period of Old Anatolian Turkish begins with the settlement of Oghuzes in Anatolia. Oghuz dialect, which was used as a spoken language in the past, has become a written language in Anatolia over time. With the encouragement of Anatolian Turkish Beys, poets and writers of the period wrote many works of copyright and translation. One of these works, "Esrârname", which was written by the Iranian poet and sufi Ferîdüddin Attâr in the 12th century, was translated by Ahmedî from Tabriz for the first time in the 15th century. However, it is a translation of the much-loved Huzûrî, which is more similar to Attâr's "Esrârname". Our work, on the other hand, is the work that was written by Derviş Mustafa from Edirne in the 16th century. In our study, first of all, information about the Old Anatolian Turkish period was given, then the life, literary character and works of Ferîdüddin Attâr, who is the author of the

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya/Türkiye, e-posta: ayse@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5111-2975.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya/Türkiye, e-posta: gul.gultekin@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3776-6694.

work, were mentioned, and then "Esrâr-nâme" was introduced. The introduction section consists of examples of the work's external features, content and orthographic features. *Esrâr-nâme*, which is a religious and mystical work, consists of stories with advice. In these stories, verses and hadiths were used, and although each story was independent, unity was ensured among the subjects. There are many idioms and proverbs in the work. In the section of orthographic features, how vowels and consonants are used in words, in the middle and at the end, and how some words are written are shown on examples.

Keywords: Ferîdüddin Attâr, *Esrâr-nâme*, Old Anatolian Turkish, spelling, manuscripts.

Giriş

Anadolu'nun Türkleşmesi ile 13.-15. yüzyıllar arasında bu bölgelerde Oğuzca temeline dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir. Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz şivesine dayalı ilk yazı dilidir. Bu bakımdan Türk dili tarihi içinde kendine has bir yeri vardır (Gülsevin, 1997, s. 1).

Yazı dili tarihimizin birçok döneminde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de ilk örneklerine 9.-12. yüzyılda rastladığımız dinî, tasavvufî ve ahlakî eserler verilmiştir. Türklerin İslamiyet'in etkisi altına girmeye başlamasıyla Arap ve Fars edebiyatı, edebî kişiliğimizi yönlendirmiştir. Özellikle Fars edebiyatından etkilenen şair ve yazarlarımız daha sonraki dönemlerde de gerek tercümelemlerle gerekse kendi eserlerinde bu etkiyi hissettirmişlerdir.

Eski Anadolu Türkçesi sahasında hem metin neşriyatı hem de müstakil dil bilgisi mevzuları hakkındaki çalışmalar, sayıca hayli artarak memnuniyet verici seviyeye ulaşmış bulunmasına rağmen, bu çalışmaların ihtiyaca cevap verici bir mükemmelliğe ve tamamiyete eriştiğini söyleyemiyoruz. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden günümüze ulaşmış olanlara ilave olunabilecek başka eserlerin de eksikleri giderici payının bulunduğunu kabullenmekle beraber, bizce asıl problem eldeki eserlerin kifayetsizliğinden ve Eski Anadolu Türkçesi üzerinde yapılan çalışmaların azlığından kaynaklanmaktadır (Turan, 1999, s. 265-289.306). Bu nedenle tamamiyet fikrinin de etkisiyle, eldeki tabakaları da dikkate alarak Ferîdüddin Attâr'ın "*Esrâr-nâme*" adlı eserini incelemeye karar verdik.

"*Esrâr-nâme*", dönemin imlâ ve dil özelliklerini yansıtmaları; bazı tasavvufî ilkeleri hikâye ve efsanelerle anlatmaları; bu hikâyelerde din uluları ve peygamberler hakkında bilgi vermesi; âyet ve hadislerin yanı sıra tıp ve astronomi terimlerine yer vermesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Bu özelliklerin ortaya konulmasıyla Eski Anadolu Türkçesi sahasına katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Ferîdüddin Attâr'ın Hayatı ve Eserleri

Horasan Selçukluları'nın son zamanlarında, büyük bir ihtimalle 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nişâbur'da dünyaya geldi. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "attâr" lakabını aldı ve bu lakapla meşhur oldu. Çocukluk ve gençlik devresi hakkında kaynakların verdiği bilgiler çok farklı ve yetersizdir. Ancak eserlerinden, gençliğinde bir taraftan attarlıkla uğraştığı, diğer taraftan da ilim tahsil ettiği, tasavvufî bilgiler edindiği ve çeşitli şeyhlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Kendisi, peygamberler ve velîler hakkında birçok kitap okuduğunu ve otuz dokuz yıl müddetle tasavvufîla ilgili şiir ve hikâyeleri toplamaya devam ettiğini söyler. Anne ve babasını gençliğinde kaybetmesi dışında ailesi ve yakın çevresi hakkında bir bilgi yoktur (Şahinoğlu, 1991, s. 95).

Ömrünü takva sahibi olmaya adanmış olan Attâr, sade ve güçlü bir dile sahiptir. Şiirleri aşk ve iştihakı dile getirir. Güç ve anlaşılmaz tarafı azdır. Kelimeler genellikle bilinen anlamlarıyla kullanılmıştır. Eserlerinin hemen hepsini tasavvufî konuları açıklamak için yazmış, bu yolda zaman zaman lafız fesahatini mâna uğruna feda etmiş, sırf bu yüzden uygun ve güzel düşmeyen bazı şiirler de söylemiştir. Bu tasavvufî şevk içinde şairliğin bazı

kural ve geleneklerini terk etmiş, meselâ ömrünün sonuna kadar hiçbir makam ve rütbe sahibini övmemiştir (Şahinoğlu, 1991, s. 11-18).

Ferîdüddin Attâr, telif ve tercümelerin yoğun olarak görüldüğü Eski Anadolu Türkçesi döneminde başta Mevlânâ olmak üzere birçok şairimizi derinden etkilemiştir.

Ferîdüddin Attâr'ın birçok eseri tercüme edilerek edebiyatımıza kazandırılmıştır. Attâr'ın günümüze kadar gelen ve onun olduğundan şüphe bulunmayan yedisi manzum, biri mensur sekiz eseri vardır. Bu eserleri şunlardır: *İlâhinâme*, *Esrâr-nâme*, *Musibet-nâme*, *Hüsrev-nâme*, *Mantıku't-Tayr*, *Divân*, *Muhtarnâme* ve tek mensur eseri olan *Tezkiretü'l-Evliya* (Şahinoğlu, 1991, s.11-18).

Esrâr-nâme

Esrâr-nâme, bazı tasavvufî ilkeleri hikâye ve efsaneler yardımıyla açıklamak üzere kaleme alınmış olan Attâr'ın ilk mesnevilerindendir. Hatta Prof. H. Ritter'e göre, Attâr'ın tasavvufî mesnevilerinin birincisi olma ihtimali kuvvetlidir. Bir rivayete göre Mevlânâ babası ile birlikte Nişâbur'da Attâr'la görüştüğünde (Devletşah, 1977, s. 193), Attâr ona *Esrâr-nâme*'yi hediye etmiş, Mevlânâ da Mesnevî'sinde bu eserden geniş ölçüde faydalanmıştır. Tasavvuf ilkelerini "usûl" olarak adlandıran Attâr, bölümlerden oluşan eserinin her bölümünde usûlün birini (asl) açıklar. İnsanın topraktan yaratılışı, Hz. İsa'nın ve diğer peygamberlerin doğuşu anlatılır. Ayrıca canlı cansız her şeyin iradesinin Allah'ın elinde bulunduğu, ibadetin âhiret yolunun azığı olduğu ifade edilir. Peygamberlerin methine ayrılan bölümde mi'rac olayı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bölüm, şairin Hz. Peygamber'den şefaahat dilemesiyle son bulur. Diğer bölümde ashâbın faziletleri söz konusu edilir. Bundan sonraki bölümlerde tasavvufî meselelerden, bu yolun güçlüklerinden, dünyanın değersizliğinden, dünya ve âhiret mutluluğu için ilim, amel ve müşâhedenin gerekliliğinden bahsedilir. Bunları insanın, cansız varlıkların ve bitkilerin gelişme devrelerinin anlatılması takip eder. Bütün bu bölümlerde doksan dokuz hikâye ve efsane yer alır. Attâr bu eserinde âyet ve hadislerin yanı sıra tıp ve astronomi terimlerine de yer vermiştir (İslâm Ansiklopedisi, 1995, s. 434-435).

Dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshaları bulunan *Esrâr-nâme*, iki defa basılmış (Tahran 1298, 1316 hş.) son olarak Sâdık Gevherî'nin tarafından Türkiye'deki yazmalarına dayanılarak yeniden yayımlanmıştır (Tahran 1338hş./1959) (Dâvûd İbrâhimî, "Esrâr-nâme", DİA, XI, 434-435, İstanbul 1991).

Eserin Dış Özellikleri

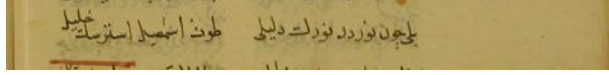
Eser, 45 Hk 2604 arşiv numaralı olan Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde *Terceme-i Esrâr-nâme* adıyla kayıtlıdır. Tez metninin temmet kayıtlarından elde edilen bilgilere göre istinsah tarihi Hicrî 997, Milâdî 1589 şeklindedir. Nesih yazı türünün kullanıldığı 153 varaklık eserde satır sayısı 15'tir. Ancak satır sayısının 14 olduğu sayfalar (132a, 123b) da mevcuttur. Eserin ölçüleri 214x142-155x82 mm.'dir. Kâğıt türü, çapa filigranlıdır.

Eserin zahriye kısmının 'a' yüzü '*esrâr-nâme-i şeyh 'attâr'* ibâresi ile başlar. Kapak bölümünün iç kısmında, sayfanın solunda Manisa Genel Kitaplık Müdürlüğü'nün mührü ve eserin 2604 sayı numarası yer almaktadır. Bu mühür, aynı zamanda eserin sonunda arka kapağın iç kısmında sağ bölümde de yer alır. Mührün mürekkep izi son varak olan 148b sayfasına da bulaşmıştır. Eserdeki bazı başlıklar, beyitler ve hareketler kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir:

035a

Ayrıca bazı kelimelerin altı (istersen hâlî 32a/6) yine kırmızı mürekkeple çizilmiştir:

Eserin son vараğı olan 148b bölümünde, 'bitti, tamam oldu' anlamındaki 'temmet' ibâresinden sonra bir beyitle eser bitirilir. Müstensihin adı ve tarih bu kısımda belirtilmiştir.

Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan *Esrâr-nâme*'de en çok tercih edilen vezinlerden *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* kalıbı kullanılmıştır.

Yazar nasihatlerini anlattığı makâle ve hikâyelerini, bazen başlık kullanarak bazen de beyitler arasında boşluk bırakarak vermeyi uygun görmüştür. Çoğu numaralandırılmış olan makâlelerde öğüt verilmiş, ardından bu öğütleri temsil etmek adına bir hikâye anlatılmıştır. Yazar hikâyeyi "hikâyet ve'l-temsil" gibi başlıklarla ya da yeni bir hikâyeye geçtiğini ifade etmek için beyitler arasında boşluk bırakmak sûretiyle belirtmeye çalışmıştır. Ayrıca '*nefs, görünür, kılıpdur, bu, semekden*' gibi bazı kelimeler derkenar olarak kaydedilmiştir.

Eserin Muhtevası

Dinî ve tasavvufî bir eser olan *Esrâr-nâme*, çoğunlukla dinî metinlere dayanmaktadır. Ayet ve hadislerle öğütler pekiştirilmiş, menkıbeî kişilere ait hikâye ve rivâyetlerden de yararlanılmıştır.

Esrâr-nâme, klasik mesnevi tertibiyle oluşturulmuştur. Eser, besmele-i şerifin ardından giriş bölümüyle başlar. Hikâye ve nasihatlerin bulunduğu asıl metin kısmı ise bu bölümlerden sonra gelmektedir. Besmeleden sonra gelen bölümler aşağıda gösterildiği şekildedir:

Tevhid (1-35, 172-218), Hasbihal (36-50, 77-143), Münâcat (51-75, 219-288), Nasihatname (144-171), Naat (289-412), Mîrâciye (413-540), Şefâ'atname (541-542, 576,577), Nasihatname (558-575), Çaryâr-ı Güzin (578-580), Hz. Ebûbekir (581-597), Hz. Ömer (598-613), Hz. Osman (614-628), Hz. Ali (629-645), Medhiye (646-715).

Mesnevi tertibinin dinî bölümlerinden sonra yazar, nasihat içerikli hikâyelere geçmiştir. Bu hikâyelerin bazılarını kırmızı mürekkepli başlıklarla vererek, bazılarını ise beyitler arasında bir boşluk bırakmak sûretiyle yazmıştır. Makâlelerde ve hikâyelerin arkasından gelen kısımlarda müstakil bölümler halinde nasihatler verilmektedir.

1. Hikâye (875-912): Bir gönül ehlinin Nizâmü'l-Mülk'e biat etmek istemesini anlatır.

Altıncı Makâle (971-990): Âhîret hayatı ve kıyamet gününü anlatan bölümdür.

2. Hikâye (999-1014): Hallac-ı Mansur'un kişiliğinde, sırra ulaşmak için serden geçmek gerektiği anlatılır.

3. Hikâye (1015-1032): Âlim bir vaiz, bir divaneye kırk yıldır ibadet ettiğini ve bunun yettiğini söyler. Divane de yaptığı ibadetlerin boş olduğunu anlatır.

4. Hikâye (1033-1067): Asıl olanın Allah'a ulaşmakla elde edileceği anlatılır. Bunun için de candan geçmek gerektiğini söyler.

5. Hikâye (1068-1090): Hz. Ali'nin cennet tasviri anlatılır.

6. Hikâye (1091-1153): Hz. Muhammed'in ağzından cennet tasviri yapılır.

7. Hikâye (1154-1186): Dünya ve ahiret hayatı hakkında bilgi verilir.

8. Hikâye (1187-1198): Bir mürit rüyasında ölen şeyhini görür. Şeyhi kendisine ölmekle Hudâ'sını değiştirmedeğini sadece dünyasının değiştiğini söyler.

9. Hikâye (1199-1246): Sarayında yağmaya katılmayan ve sultanından başka bir şeyde gözü olmayan bir köleyi anlatır. Aşka düşen kölenin sekiz cenneti de istemediğini, İlâhî aşka ulaşmanın yolunun can vermekten geçtiğini ifade eder.

10. Hikâye (1247-1259): Allah aşkıyla ömrünün sonuna gelen birinin cennette Hakk'ı göremeyeceği için kendini kör etmesi anlatılır.

11. Hikâye (1260-1299): Dostları ile kendilerini çölde bulan Şeyh Şiblî'nin yolda bulunduğu kafatasıyla konuşması anlatılır. Maddeden geçmeyince gerçek sırra erişilemeyeceğini, ölüm ile ebedî hayata ulaşılacağı tasvir edilir.

12. Hikâye (1300-1327): Hz. Süleyman'ın sinek ve rüzgâr sembolleriyle yaratılan her şeyin bir görevi olduğunu ve cennetteki saadeti ancak gayretli insanların yakalayacağını anlatır.

13. Hikâye (1328-1366): İbadet etmenin önemi vurgulanır. Kişinin ancak benliğini terk ederse Hakk'a ulaşacağını anlatır.

14. Hikâye (1367-1376): Anlamlar denizinin dalgıcına seslenerek dünya değerlerine aldanmamak gerektiği tembihlenir.

15. Hikâye (1377-1406): Bu hikâyede güzel kokulara alışkın olmayan bir lağımıcının bu sebeple hastalanması anlatılır. Ardından kişinin nefisine yenik düşmemesini, gönlündeki balçığı bir an önce atmasını tembihler.

16. Hikâye (1407-1437): Akıl galip, nefis mağlup edilirse bu yolda kazançlı olunacağı anlatılır.

17. Hikâye (1438-1477): Altmış yaşına kadar nefisinden dolayı et yememiş bir azizin nefisine hâkim olması anlatılır. Et kokusunun peşinden gider; ancak o kokusunun dağlanan bir bacaktan geldiğini anlayınca nefsiyle olan savaşı hikâye edilir.

18. Hikâye (1478-1525): Bir kimsenin eşek tacirine isyankâr nefisini ebedî dirilik için öldürmesi gerektiği öğütlenir.

19. Hikâye (1526-1534): Yol üstünde sağırın birinin uykuya daldığı için yoldaşlarının geçtiği kervanı fark etmemesi anlatılır. Hakikatten uzaklaşan insan da bu sağır gibi kervanın geçtiğini fark edemeyecektir.

20. Hikâye (1535-1543): Çegânî'nin hâlini anlatır. Eşegini güneş batmadan ve karanlık bozkırda yalnız kalmadan koşturması gerektiği hikâye edilir.

21. Hikâye (1544-1602): Madenler dört unsurun, bitkiler madenlerin, hayvanlar bitkilerin, insanlar hayvanların ve peygamberler de insanların özüdür. Peygamberlerin özü de Peygamber Efendimizdir.

22. Hikâye (1603-1724): Kişinin yaptığı tüm iyi ve kötü amellerin kişinin aynası olduğu anlatılır. Aksini suda görünce korkan çirkin suratlı biri kendine kızar. Kendi aksiyile konuşmaya başlar. Bu çirkinlikle yerinin cehennem olduğunu düşünür. Ancak böyle

düşünmesi yanlıştır. Kişi güzel huyluysa sudaki aksi de güzel olur. Suya yansıyan kişinin kendi benliğidir. Ölümsüzlüğe kavuşmak için nefsini terbiye etmeli ve candan geçmelidir.

23. Hikâye (1725-1749): Bir bilge Mecnûn'a âlemin ne olduğunu sorar. Mecnûn da sabun köpüğü olduğunu söyler. Âlemdeki her şeyin köpük misali söneceğini, fâni olan şeylerin göze görünse de bir gün kaybolacağını anlatır.

24. Hikâye (1750-1766): Temiz dinli kişinin dünyadan dışarı adım attığı anda amelleriyle baş başa kalacağı, kirli ise saflaşır arınacağı sonra da mutlu olacağı anlatılır.

25. Hikâye (1767-1870): Eşek tellallığını kendisine meslek edinen biri ömrünün sonuna geldiğinde Azrail'i kaybolan eşeklerinden biri zanneder. Kişi ne olarak yaşadıysa ölürken de onun yansımasıyla ölür. Hz. İsa'ya telmihte bulunarak hakikati keşfeden kişinin gerçek anlamda ölmediği 'canlı ölmek' terimiyle anlatılır.

26. Hikâye (1871-1900): Delinin birine mezarlıkta yatanların kimler olduğu sorulur, o da her şeyin toprak olduğunu söyler. İlmin ve marifetin ışığını elden bırakmamak gerektiği, insanların gerçekliğinin tatlı dilin altında saklandığını anlatır.

27. Hikâye (1901-1926): Âlemin uykusunun cahilin ibadetinden bile kıymetli olduğu, ibadet ettim diye gaflete düşüp şeytana uymamak gerektiği öğütlenir.

28. Hikâye (1927-1944): Mezarlıkta dolaşan bir müridin kulağına gaipten sesler gelir. O sesler, burada yatanlar gibi amel edindiye korkmaması gerektiğini söyler.

29. Hikâye (1945-1955): İlâhî sırlardan ilham gelen bir ermişe, gizli sırları bilmek isterse meyhâneye gidip bizden biri olan ihtiyar hamalı bulması söylenir. Ermiş hamalı bulduğunda artık çok geçtir. O ihtiyar dinin ve dünyanın sahibi olan Allah'a dinden ve dünyadan yoksun olanın umudu sensin diyerek dua ederdi.

Onuncu Makâle (1956-2001): Bu hikâyede kişiye bu dünyanın geçici lezzetlerinden uzak durmak gerektiği, uçsuz bucaksız dibi kenarı olmayan sonsuzluk deryasında fâni dünyadaki lezzetlerin iki yüz katı hoşluğa erişileceği öğütlenir.

30. Hikâye (2002-2059): Meyhaneye gele bir rind sarhoş olana kadar içer ve parası olmadığı için kendisini rehin vermek ister. Ancak meyhaneci kendisinin bir arpa kadar değeri olmadığını söyler. İnsanların katında ancak kıymetli bir şeye sahipsen kıymetin vardır. İlimle yaptığın amel anı oranda değerlidir.

31. Hikâye (2060-2078): Kırk kez hacca giden biri böbürlenerek istediğini elde ettiğini düşünerek bir tellalla bunu herkese duyurur. Bunu gören pir hacının ensesine tokat atar ve isterse bin kez hacca gitsin, kibir ve yalan karışmış ibadetten hayır gelmeyeceğini anlatır.

32. Hikâye (2079-2116): Bir fakir günün birinde bir küp bulur ve üzerindeki gömleği atıp Rûmî ipeği giymek ister. Bu hikâye gaflete düşmemek gerektiğini ecel vakti gelince nasıl yanılacağını, elindekiyle yetinmenin önemini anlatır.

On Birinci Makâle (2117-2138): Dünya denen uykudan uyandıığımızda sonsuz bahtiyarlığın bizi bulacağı, o bahtiyarlığa ermek için ölmeden önce ölmek gerektiği anlatılır.

33. Hikâye (2139-2210): Çin'e gelen Hintli bir tüccar kafese kapatılmış bir papağan görür. Bu esareten kurtulmak için diğer papağanlara kendisinden bahsetmesini ister. Bunu öğrenen papağanlar tez ölen tez dirilir diyerek can verirler. Bunu öğrenen kafesteki papağan diğerleri gibi çığlık atarak ölür. Kafesten dışarı çıkarılınca da bir anda dirilir. Gaflet uykusundan uyanmanın yolunun can vermektir, fani dünyadan vazgeçmekten geçtiğini anlatır.

34. Hikâye (2211-2272): Bayezid-i Bistâmî'ye Allah'a nasıl kavuşulacağı sorulur. O da varlık âleminde cennet, cehennem ve sır deryası olmak üzere üç damla olduğunu; bütünlük ve birlik makamına ancak nefis terk edilirse ulaşılabileceğini anlatır.

35. Hikâye (2273-2282): Bir divane yolda dururken sevinçle geçen halkı görür. Her birinin ayrı yolda koştuğunu görünce hepsinin yolunun tek olduğunu, herkesin aynı kapıdan geçeceğini, bu yolda tek yürek olmak gerektiğini anlatır.

36. Hikâye (2283-2306): Divanenin biri Sultan Mahmut'a, Ayas'a âşık olduğunu söyler. Sultan Mahmut da elinde neyi olduğunu sorarak kendi zenginliğini anlatır. Divane de kendisinin âşkıdan başka bir şeyi olmadığını, kişinin kendi varlığından vazgeçmedikçe asıl aşka ulaşamayacağını söyler.

37. Hikâye (2307-2331): Bir köle farkında olmalıdır ki iki eşekten biri ürkerse diğeri de kaçır. Bu durumu hem dünyanın faniliğine hem de dine bağlayan insanoğlunun durumuna benzeten şair, kişi dünyayı çok severse dinini kaybeder öğüdünü verir.

38. Hikâye (2332-2389): Harakan toprağının sırlarından biri demiştir ki: fakir kişi kalbini simsiyah etmiş kişidir. Hakikat sırrını çözmeye çalışmak yerine, üzerine düşeni vaktinde yapmayı tembihleyen bir hikâyedir. Ebû'l Hasan Harakânî'nin tasavvuf, vahdet, dünya ve ahîret hakkındaki fikirleri anlatılır.

39. Hikâye (2390-2401): Bir kocakarıyla adamlıktan uzaklaşmış birinin sohbeti üzerine kurulu bir hikâyedir. Güneş, ay, yeryüzü, dağ, arş bile bu kocakarının macerasını anlamaya yetmeyeceği anlatılır.

40. Hikâye (2402-2412): Bir aziz kara toprağa, Hak'tan bir haber olup olmadığını, gidenlerin ne durumda olduğunu sorar.

On Üçüncü Makâle (2413-2452): Sırlar vadisinin ölümsüz olduğu, gönül dertlerinin hiç bitmeyeceği, Hak yolunda çok emek verildiği anlatılır.

41. Hikâye (2453-2503): Gönlü yaralı bir ihtiyar gözü bağlı bir at tarafından çevrilen su değirmenini görür ve kendinden geçer. Ne olduğunu soranlara atın kendisiyle konuştuğunu, sürekli aynı yerde döndüğünü kendisinin durumunu da bu ata benzettiğini anlatır. Sürekli ibadet etmesine rağmen yerinde saydığını düşünmektedir. Ölümün din uluları için bile yazıldığını, bu deryada bedeninin de canının da kalmayacağını, tarlaya ekilen her tohumun mutlaka yeşereceğini anlatır.

42. Hikâye (2504-2545): Hikmet sahibi olmak için ziyana uğramak gerektiği, feleğin aldatıcı olduğu, dünyadaki hoşlukların geçici olduğu anlatılır.

43. Hikâye (2546-2582): Gamlara batmış Mecnun'dan âlem halkının halini açıklaması istenir. Bu harabedeki insanların halini, hacamatçının nefesiyle şişeye kan çekmesine benzettir. Neşeyle alınan her nefesin ardından yüzlerce elem gelmektedir. Ancak tamamen teslim olunca rahata erilecektir.

44. Hikâye (2583-2600): Bir din ulusu bir gün bir kasaba gider ve nefisini köreltmek amacıyla bir parça et ister. Kasap ona da et yerine kemik verir. Bunun üzerine derviş kasabı bir eşek gibi görür ve kendisine et vermediyse bir aşığın bağı gibi yanık ciğer vermesini söyler. Zaten gönlünün eleminden dolayı kana bulandığını anlatır.

45. Hikâye (2601-2643): Gönlünü yitirmiş biri yolda yürürken çocuklar ona taş atmaya başlayınca gökten de dolu yağar. Bunun üzerine Allah'a sitem eder, ancak bu sitemin yersiz olduğu Allah'a dayananın her zaman kazanacağı anlatılır.

46. Hikâye (2644-2659): Bir müminden Kâbe'ye sığınan kişinin her zaman emniyette olacağını duyan bir divanenin Beytü'l-harama yaklaştığı sırada sarığı çalınır. Bu yolda en

kesin emniyet benliğini terk etmektir, kişide bir kıl kadar dünya arzusu kalmışsa asla emniyet bulamaz.

On Beşinci Makâle (2660-2683): Dünyaya dair her şeyin yük olduğu, en zor yükün de ölüm olduğu ancak kıyamet günü kederiyle her şeyin sona ereceği anlatılır.

47. Hikâye (2684-2776): İmam Gazzali, işi odun kırmak olan bir adamın hastalandığını duyunca oduncuyu ziyarete gider. Üzülmemesini, iyileşeceğini söyler. Hastalandığı için kazancından olduğunu söyleyen oduncuya, Gazzali, dünyanın fâni bir yer olduğunu ve asıl kârın ebedî hayat için çalışmak olduğu hakkında öğüt verir.

48. Hikâye (2777-2793): Bir divane yoldan geçerken bir eşeğin kafasını görür, neden burada olduğunu sorduğunda kem gözleri uzaklaştırmak için yapıldığını öğrenir. Bu duruma gülen divane sadece kadere inanmak gerektiğini, tedbir okunun yine dönüp kendisini vuracağını öğütler.

49. Hikâye (2794-2803): Köyde canı sıkılan köylülerden biri şehre gelir ve çeng çalan birisiyle karşılaşır. Ancak çalgı pek hoşuna gitmez ve çalgıcının başına vurur. Çalgıcı da köylünün sakalını yolar. Köyüne dönünce şehri kötüler, ancak köylüler sebebini anlar.

50. Hikâye (2804-2863): Kişinin kibrini bırakması gerektiğini, yapılan her şeyin bir karşılığı olduğu öğütlenir. Atılan her taşın dönüp dolaşıp yine kendisine döneceği öğütlenir.

51. Hikâye (2864-2872): Denize bakarak dalan kişi, denizin şimdi sakın görüldüğünü; ancak çoştığı zaman da gemiler batırdığını hayal ederek bundan öğüt almak gerektiğini düşünür.

On Altıncı Makâle (2873-2882): Bu dünyanın iki kapılı bir han olduğu, şâh da olsa gireceği yerin ancak beş arşın toprağın altına gireceği, her şeyin geçiciliği anlatılır.

52. Hikâye (2883-2919): Bu hikâyede, üzerinde şişe taşıyan eşek sahibinin malını kaybetmekten korktuğu için yavaş gitmesini, hurs içinde olan ve ölümden korkmayan kişiye benzeterek öğüt verilir.

53. Hikâye (2920-2932): Huda'nın kafatasını kudretiyle donattığı, bilgi ile doldurduğu, günü gelince de kafatası denen kâseyi bozduğu anlatılır. Her kişi sonunda toprak olur, önemli olan bunu unutmamaktır.

54. Hikâye (2933-2988): Bir divane bulduğu kafatasının kime ait olduğunun belli olmayacağını, bir şâhın veya bir dervişin olabileceğini; öldükten sonra şâh veya derviş olmanın, mal-mülkün, kavganın bir öneminin kalmayacağını anlatır.

55. Hikâye (2989-2994): Bu hikâyede kişinin vasiyetini ölmeden önce bırakmasının daha doğru olacağı, yalan dünyaya dalmak yerine gafletten uyanmak gerektiği, hayattayken fakiri mutlu etmenin makbul olduğu öğütlenir.

56. Hikâye (2995-3001): Bir eskici topladığı eskileri, bir gün bir yangında kaybeder. Sadece bu dünya için çalışan insanların durumu bu eskici gibidir, ne kadar elbise giyerse giysin sonunda kefen giyilir, bunu unutmamak gerekir. Topraktan yaratıldığını unutup hevesin peşinden gitmek yanlıştır. Ebedî mutluluk bu dünyada yaşarken yok olmaştır.

57. Hikâye (3001-3006): Bu bölümde mananın önemli olduğu, dünya dertleri bitince sırtında yırtık bir hırkayla kalınacağı öğütlenir.

58. Hikâye (3007-3035): Kişinin bedeninin toprak, tüm isteklerinde rüzgâr olacağı; bu sırra ermek için ölmezden evvel ön görüp çabalamak gerektiği öğütlenir.

59. Hikâye (3036-3069): Diş ağrısından halsiz düşmüş bir ihtiyar ağlayıp sızladığı için ‘niye âhlanırsın’ diye gaipten bir ses duyar. Ertesi gün de utancından susar, bu defa da Hakka karşı sabrettiği için kötü sözler işitir. Burada ne susmak vardır ne de ağlayıp inlemek. Burada sadece canı hiçe saymak gerekir.

60. Hikâye (3070-3083): Mecnun’a dünyadaki varlığın ne olduğu sorulur. O da bunu ayran çanağına düşmüş sinek hikâyesiyle yanıtlar. Bu dünyaya bu kadar düşkün olmak boştur. Benlikten sıyrılıp din yoluna adım atmak kul olmanın gereğidir.

61. Hikâye (3084-3124): Mal ve makam sevgisinden sıyrılıp dürüstçe din yolunda ilerlemek gerektiği öğütlenir.

62. Hikâye (3125-3141): Keramet sahibi bir zattan rivayet olunur ki, bir Yahudi ile bir rind ile kumar oynar. Yahudi, kumarda bütün varlığını ve hatta gözünü bile kaybeder. Bu defa Yahudi’nin dini üzerine oynamak ister. Yahudi sinirlenir ve rinde yumruk atarak; “dinim üzerine değil, başım üzerine oynarım” diye cevap verir. Böylece bir rindin Yahudi kadar bile dinine sahip çıkamadığından bahsedilir.

On Sekizinci Makâle (3142-3185): İhtiyarlayan bir kişinin ölüm korkusuyla ibadet etmesinin yanlış olduğu, asıl hazinenin kişinin kendi varlığı olduğu, vakit varken bu dünyayı bırakıp ahiret için çalışmak gerektiği anlatılır.

63. Hikâye (3186-3231): Bir pir karşısındaki yiğitçiğe; ‘kemân yayına dönmüş bedenini altın karşılığında satmaz mısınız?’ diye sorar. O da asla satmayacağını, bu bedenin Allah’ın hediyesi olduğunu, her şeyin bir gün toprak olacağını anlatır.

On Dokuzuncu Makâle (3232-3258): Bu dünyanın faniliğini anlatan kısımdır.

64. Hikâye (3259-3279): Bir fakire başındaki külâhı satıp satmayacağı sorulur, o da kesinlikle satmayacağını; çünkü bu külâh ile Allah’ın hazinelerine ulaştığını, her şeyin geçici olduğunu anlatır.

65. Hikâye (3280-3290): Köpeğin hayatta kalmak için altına ihtiyacı olduğunu söylerler, köpek ise bu duruma kızar. Altın ve gümüşten azat olduğunu söyler. İnsanoğlunun köpek kadar gayreti bulunmadığını, altını kendisine put edindiğini anlatır.

66. Hikâye (3291-3310): Bir yolcu, padişaha meylinin günaha mı, hazineye mi olduğunu sorar. Padişah altını tercih edince, ölünce altınlarıyla değil günahlarıyla baş başa kalacağını anlatır. Bu dünyada eziyet çekilmezse ahirette mutlu olunmaz.

67. Hikâye (3311-3332): Bir kimse perişan birine bu dünyada en çok neyi sevdiğini sorar. Eline ne geçerse geçsin kıymet vermediğini, sövmekten başka bir şeye mihnet etmediğini, insanın özüne dönüp Allah’ın emrinde olması gerektiğini anlatır.

68. Hikâye (3333-3352): Şâhın biri bir divaneye muradı ne ise gerçekleştireceğini söyler. Divâne de sineklerden kurtulmak istediğini belirtir. Ancak şâh buna çare olmaz. Bunun üzerine divâne sinek kadar kudreti olmadığını, sultan da olsan köle de olsan sonunda toprak olacağını söyler.

69. Hikâye (3353-3366): Tandırda yatan bir dilenci kürke sarılmış olan bir şâhı görür ve ikisinin de soğuktan kurtulmuş olduğunu söyler. Sabır gösteren kişinin daima kârlı çıkacağını, hiçbir işi aceleye getirmemek gerektiği anlatılır. Hırsın zararını Âdem’in buğday yediği için cennetten kovulmasıyla anlatır.

70. Hikâye (3367-3378): Bir karınca bir yıl boyunca bir buğdayla yaşayabilirmiş. Ancak açgözlülüğü yüzünden yuvasını doldurmuş ve kış geldiğinde bütün yiyeceğini kaybetmiş. İnsanoğlu da karıncaya benzer. Hiç doymam zanneder. Ancak ölüm geldiğinde her şey bu dünyada kalır.

71. Hikâye (3379-3420): Keskin gözlü bir fare başka bir fareden yardım alarak bulduğu yumurtayı yuvasına götürür. Ancak yuva küçük olduğu için yumurtayı sığdıramaz ve kedinin saldırısına uğrar. İnsanoğlunu da bu fare gibi hırsı yok eder. Nefsi o kişiyi dinden uzaklaştırır.

72. Hikâye (3421-3458): Bu hikâyede nefis ile canın kurt ve tilki ile tenin ise kuyu ile tasvir edilişi anlatılır. Nefse zincir vurup zapt etmek gerektiği, cenneti dileyen kişinin kanaat etmesi gerektiğinden bahsedilir.

73. Hikâye (3459-3465): Yüzüğünü kuyuya düşüren bir kişi, yüzüğünü bulmak isterken iki parçaya ayrılan taşın arasında ağzında yaprakla bir kurtçuk görür. Anlar ki rızık bir taşın ortasındaki kurtçuğa bile verilir.

74. Hikâye (3466-3473): Çok zayıf bir sofuya neden böyle çelimsiz olduğu ne yediği ne içtiği sorulur. O da yalnız olmadığını, rızkını Allah'ın verdiğini, kanaat edenin her zaman kazanacağını anlatır.

75. Hikâye (3474-3493): İhtiyarlıktan beli bükülmüş bir adama biri misvak verir. Bunun üzerine ihtiyar, misvağın nefsi bozduğunu, gaflete düşmemek gerektiğini, cömert olmanın önemini anlatır.

76. Hikâye (3494-3507): Çokça dinarı olan cimri bir adamın ölmek üzere olduğunu anlayınca kararmış yüzüne gülsuyu dökmek isterler. Ancak gülsuyunun dökülmesindense ölmenin yeğ olduğunu söyleyen cimri adam son nefesini verir. Gülsuyu da mezarına dökülür. Cimrinin tek sahip olduğu şey, malıdır.

77. Hikâye (3508-3568): Ömrünü gaflet uykusuyla geçiren kişinin mutlak huzura erişemeyeceği anlatılır.

78. Hikâye (3569-3583): Kâmil bir pîr, gece gündüz hiç uyumazdı. Onun bu halini soranlar, inanan insanın uyumaması gerektiği cevabını verir.

79. Hikâye (3584-3666): Bir külhaninin cesur ve güzel bir şâha âşık olmasını anlatır. Şâh'ın külhana gelip külhaniyle samimi olması külhaniyi mutlu eder ve bu aşkla canını teslim eder.

80. Hikâye (3667-3676): Bir fare çölde başıboş bir deve görür. Deveyi yuvasına almak ister; ancak yuva deveye küçük gelir. Buna çok üzülen fareyi görünce deve, fareye kızar: "Karınca yuvası file mesken olur mu hiç?" der.

81. Hikâye (3677-3818): Bu bölümde bir hikâye yerine öğüt verilmektedir. Haset ve garezden uzak durulmasını, sabırlı olmak gerektiği, önce düşünüp sonra konuşmak gerektiği nasihat edilir.

82. Hikâye (3819-3840): Bir divâne bakkal dükkânında şeker ve badem içi olup olmadığını sorar. Bakkal da çok olduğunu satın almak isterse göreceğini söyler. Divane de ona satıyorsan ve yiyorsan bunlardan daha pis ne yersin der. Arkasından da öğüt verir.

83. Hikâye (3841-3871): Şehnâme yazarı, İran'ın millî şairi Firdevsi-i Tûsî'nin cenaze namazı, eserlerinde dinden uzaklaştığı gerekçesiyle Ebu'l-Kâsım tarafından kıldırılmaz. Ancak bir gece Ebu'l-Kâsım'ın rüyasına gelerek, Allah cenaze namazımı meleklere kıldırıldı ve beni cennetine kabul etti, der. Attar da bu vesileyle kendisini Firdevsî'ye benzeterek cenneti istediğini anlatır.

84. Hikâye (3871-3889): Ölmeye yakın bir ihtiyara bir adam bu yolda bir hazırlığı olup olmadığını sorar. Pîr de: " Bu yolda Elif'ten başka bir şey öğrenmedim, Hakk'ın ilmine vâkîf olmadım, hiçbir hazırlığım yoktur. Sen bu yola baş koyduysan, nefesine yenik düşme ." der.

85. Hikâye (3890-3906): Canını vermek üzere olan bir pîre neden ağladığını sorduklarında; çoktandır Hakk'ı övdüğünü, halinin hoş mu nahos mu olduğunu, ecel geldiği için artık elinden bir şey gelmeyeceğini söyler. Hikâyenin son kısmında şair, okuyucudan kendisini güzellikle hatırlamasını ister.

86. Hikâye (3907-3923): Bir gönül ehli Hak'tan üç şey ister. Bunlardan biri kıyamete kadar ölüm içinde uyku, biri uyku içinde ölüm. Diğeri ise iyilik ile anılmaktır.

87. Hikâye (3924-3929): İran'ın büyük mutasavvıflarından Abbadî ölüm döşeğindeyken Abbase yanına gelerek ona; neden böyle sus pus olduğunu, o söz söyleme kudretinin nerede kaldığını sorar.

88. Hikâye (3930-3939): Bu hikâyede ölüm döşeğindeki bir baba ile oğulun konuşması anlatılır. Nasıl olduğunu soran oğluna babası; hayret içinde olduğunu, kendisini kaybettiğini, gaflet içinde gösteriş yaptığı için pişmanlığını anlatır ve son nefesini verir.

89. Hikâye (3940-3957): Bu hikâyede Allah'a dua edilir. O iki pîrin yani anne babanın duasının kendisine yol gösterdiğini, iman ışığının yolunu aydınlattığını, toprak olunca nûr ile arınacağını anlatmaktadır.

90. Hikâye (3958-4147): Bu bölüm "Hikâye-i Şeyh San'ân " başlığıyla verilen Attâr'ın *Mantiku't-Tayr* mesnevisinde anlattığı Şeyh San'ân adında bir pîrin hikâyesidir. Sevgilisine kavuşabilmek için elindeki tüm maddî-manevî makamları terk etmesi, içki içmesi ve zünnâr bağlaması anlatılır.

91. Hikâye (4148-4273): Hz. Yûsuf kadar güzel yüzü olan biri tasvir edilir. Ancak bu güzelliği, halkın görmeye tâkati olmadığı, asıl güzelliğin gönülde olduğu öğütlenir. Hikâyenin devamında da yazar, hem her işin Hakla yapılmasını söyler ve kendisine dua edilmesini diler.

Eserin İmlâ Özellikleri

Ünlülerin Yazılışla

1. "a" Ünlüsünün Yazılışı

Kelime başlarında bulunan "a" ünlüsü elif (ا) ve üstünlü elif (آ) ile; kelime içinde elif (ا) , üstünlü elif (آ) ve sadece () ile veya işaretli yazılmıştır. Kelime sonunda ise güzel he (ه) ve az da olsa elif (ا) ile gösterilmiştir.

anuş (انك) (3a/1)

āh (آه) (14b/2)

zātı (ذاتی) (16a/8)

ola (اولا) (126b/15)

rāha (راهه) (36a/14)

kūya (كویا) (16b/9)

başuna (باشینه) (96a/13)

atarlar (آترلر) (99b/10)

vardur (واردر) (127a/10)

anlara (انلره) (74b/2)

varup (وآروب) (79a/9)

2. "e" Ünlüsünün Yazılışları

Kelime başında yer alan "e" ünlüsü elif (ا) ve üstünlü elif (آ) ile yazılmıştır. Kelime ortasında ise; elif (ا) ve güzel he (ه) ile harekeli kelimelerde de üstün (آ) ile ya da işaretli gösterilmiştir. Kelime sonunda ise güzel he (ه) ile karşılanır.

evde (اوده) (120a/8)

eylesün (ایلسون) (143a/10)

idersen (ايدرسك) (115a/10)	elinden (الندن) (52a/15)
götürse (كوترسه) (145a/15)	bilürsen (بلورسك) (75a/3)
sezersen (سزرسك) (130a/1)	eyleye (ايله) (96a/15)
söyleyene (سويلينه) (130a/14)	giyesün (كياسن) (104b/9)
yelüp (يلوب) (109b/14)	ne (نه) (69b/3)

Bilindiği üzere Eski Türkçeden beri kök hecede /e/ veya /i/ sesini barındıran kelimelerle ilgili bir *e-i* meselesi varlığı aşikârdır ve /e/ mi /i/'den, /i/ mi /e/'den gelmektedir konusu tartışılabilir: e/i meselesi süreçlere bağlıdır ve süreçler halinde vardır. Yani nereden nereye gittiği süreçler ile alakalıdır. Bir süre Arap alfabesi ile Uygur alfabesinin yan yana kullanılmış olmasından dolayı, Orta Asya'da kullanılan imlâ ile bu durumdan daha az etkilenen Anadolu coğrafyasında kullanılan imlâ arasındaki fark açıktır. Hatta bazen tamamen Arapçada olduğu gibi imlâda ünlülerin hiç kullanılmadığı da olmuştur. İlk bakışta çok karışık gibi görülen bu imlâ ve dolayısıyla /e/ ve /i/ meselesi, halli hususunda, bir tarafta /e/ bir tarafta /i/ bulunmasına bakarak, bu iki sesi kendinde toplayan bir kapalı /é/ kabul ve bunun sonradan /e/ ve /i/ şeklinde gelişimi tasavvur edilir (Arat, 1953, s. 306-313).

A.C. Emre'nin "Türkçede Bulanık e Fonemi" (Emre, 1946, s. 487-497) adlı makalesine göre Yakutça *ie* diftongu yarı dar e ünlüsünün en eski biçimidir ve bu diftongun büzülmesi sonucu e, é, i, î sesleri ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak é sesi eski bir diftongun bıraktığı izden başka bir şey değildir.

Ceylan'a göre ise (Ceylan, 1991, s. 160), Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada kök hecede e sesi için *ى* ye yazılışı yaygındır. Türkologlar çoğunlukla, bugün Türkiye Türkçesinde e ile söylenip de EAT ve Eski Osmanlıcada *ى* ye ile işaretlenmiş köklerde bir é görme eğilimindedirler. Fakat K. Foy 13. Yüzyıl Osmanlıcasında bu sesin i olduğu inancındadır (Foy, 1900, s. 3). Foy'a göre Köktürkçe gibi Osmanlıcada da aynı diyalekt içinde e ve i' li çift biçimler vardır (Foy, 1900, s. 215). Foy'un i'li okuyuşunu yerinde bulmayan Németh, çift yazılışları é' nin kanıtı sayar (Németh, 1939, s. 518).

Timurtaş'a göre, eski imlâımızda kapalı e'nin varlığını belirtecek bir işaret ve harfin olmayışı bu husustaki tespiti ve kararı zorlaştırmaktadır. Eski Türkiye Türkçesi metinleri üzerinde araştırma yapanların bazıları i'yi é kabul etmelerine karşılık bazıları aslî yazılışa sadık kalmaktadır (Timurtaş, 1994, s. 21). Biz, metnimizde ikinci tercihi takip ettik ve bunu bir mesele olarak değil denklik olarak değerlendirdik: /e/:/i/

3. "ı-i" Ünlülerinin Yazılışları

Metnimizde kelime başında bulunan /ı/ ve /i/ ünlüsü elif (ا), esreli elif (اِ) ve elif-ye (اي) ile yazılmıştır. Kelime ortasında harekesiz veya esre (اِ), *ye* (ي) ve esreli ye (يِ) ile gösterilmiştir. Kelime sonunda ise *ye* (ي) ve esreli *ye* (يِ) ile gösterilmiştir.

emrine (امرينه) (46b/10)	idersen (ايدرسك) (115a/10)
içinde (اچنده) (5a/15)	bilinür (بيلنور) (64a/13)
dir (دير) (116a/11)	yeterdi (يتردى) (92a/11)
kendüzini (كندوزيني) (096a/15)	kılır (قِلور) (74a/14)
geçirdiñ (كچرديك) (108b/13)	irer (ايرر) (74a/12)

4. 'o' ve 'ö' Ünlülerinin Yazılışı

“o-ö” ünlüleri kelime başında elif-vav (و), ötreli elif (‘) ve ötreli elif-vav (ؤ) ile gösterilmiştir. Kelime ortasında ise vav (و), ötre (‘) veya ötreli vav (ؤ) ile ya da işaretli yazılmıştır. Türkçe kelimelerin sonunda “o-ö” harfleri bulunmaz. Metnimizde de bu örneklere rastlanmamıştır.

olmayup (اولموب) (117a/11)	korçar (قورقار) (63b/1)
ola (اوله) (73b/4)	söyler (سویلر) (22a/8)
döner (دئر) (4b/15)	ölümden (اولودن) (109b/6)
yoldaş (یلداش) (109b/8)	dört (درت) (109b/3)
özün (اوزك) (5b/6)	ölsen (اولسك) (75a/13)

5. ‘u’ ve ‘ü’ Ünlülerinin Yazılışı

Kelime başında bulunan ‘u’ ve ‘ü’ sesleri elif-vav (و) ve ötreli elif vav (ؤ) ile yazılmıştır. Kelime ortasında ötre (‘) vav (و) ve ötreli vav (ؤ) kullanılmıştır. Kelime sonunda vav (و) ve ötreli vav (ؤ) ile işaretlenmiştir:

bu (بۇ) (9a/15)	düşürdüm (دوشردم) (110b/4)
gelür (كلور) (10a/4)	dürlü (درلو) (10a/4)
dür (دئر) (24a/1)	anuçün (انكچون) (24a/2)
gündüz (كؤندؤز) (94a/2)	yüpürdüm (بؤپردم) (109b/14)
urur (اورر) (16b/4)	

Ünsüzlerin Yazılışları

1. ‘ç’ Ünsüzünün Yazılışı

Metinde ‘ç’ ünsüzü kelime başı, ortası ve sonunda bazen cim (ج) bazen de çim (چ) ile gösterilmiştir. Ancak tarafımızca bir imlâ meselesi olarak görülen morfo-fonetik olarak bu tabakalı kullanımdaki kelimeler ‘ç’ olarak okunmuştur:

geç (كچ) (114b/6)	kaçmaz (كچمز) (91b/2)
içmek (اچمك) (102b/14)	içre (اچره) (35b/5)
ağaçdan (اغچدن) (75a/2)	üçünci (اوچنچی) (77b/12)
çıkmazsun (چقمرزسن) (87a/13)	çirkin (چركن) (96b/15)
üç (اوچ) (135a/6)	

2. ‘ğ’ Ünsüzünün Yazılışı

‘ğ’ Ünsüzü metinde ك ile yazılmıştır. Kef (ك) harfi, hem ‘g’ hem ‘k’ sesini karşılamıştır. Bu iki sesi ayıran bir işaret yoktur.

özünden (اوزكدن) (75a/14)	sağa (سكا) (113a/11)
denli (دكلو) (115a/1)	gözün (ككوز) (116b/10)
varun (كوار) (30b/6)	şonra (صكره) (70a/2)
sekiz (سكز) (71b/14)	isterken (استركن) (72a/8)

3. ‘p’ Ünsüzünün Yazılışı

Kelime başı, ortası ve sonunda yer alan 'p' ünsüzü ve zarf fiil eki -(y)Up, be (ب) ile verilmiştir. Yine bir imlâ meselesi olması hasebiyle zarf fiil eklerinde 'p' sesiyle okunmuştur. Ancak bazı kelimelerde 'p' ünsüzü pe (پ) ile verilmiştir.

bağlanupsın (بغلنپسن) (118a/8)	çalup (قلوب) (124a/13)
yüpürdüm (یوپوردم) (82b/12)	eyleyüp (ایلیوب) (46b/14)
olup (اولب) (56a/7)	yapışdı (پیشدی) (118b/5)
epsem (ابسم) (118b/5)	

4. 't' ve 'd' Ünsüzlerinin Yazılışı

't' sesi metnimizde tı (ط) bazen de dal (د) ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başı #t sesinin ötümlüleştiği bilinen bir durumdur. Ancak art ünlülü kelimelerde bu 't' sesinin bazen ötümlüleşmeye direnerek aşırı patlayıcı bir sese dönüştüğünü metnimizde görüyoruz. Aşırı patlayıcı sesler, normal ötümsüzlere göre daha önde boğumlandığı halde ötümsüzlüğünü muhafaza eden, bir derece nefesli olmalarına rağmen hafif gırtlak darbeleri ve gergin oldukları için diğer patlayıcılara göre daha ani patlamalı olmak gibi farklı özellikleri barındıran mürekkep bir ara merhale sesi niteliklerine sahiptirler (Turan, 2012, s. 554). Kıpçak Türkçesinin etkisiyle ve ötümsüzlüğü muhafaza direnciyle ön seste aşırı patlayıcılığa ses olayı metnimizde de örneklenmiştir:

tarlık (طریق) (56b/8)	tolup (طلوب) (57a/5)
toğmak (طغمق) (62b/1)	dutmak (دتمق) (28a/10)
dürlü (درلو) (55a/10)	dutar (دوتر) (54b/2)
ıtutulan (طوتلن) (71a/13)	durandur (دورندر) (1a/10)

5. 'k' ve 'g' Ünsüzlerinin Yazılışları

'k' ünsüzü kaf (ق), 'g' ünsüzü ise gayın (غ) ile gösterilmiştir.

bağlamak (بغلمق) (30a/8)	şığındum (صغندم) (33b/4)
ırağa (اراهه) (46a/1)	ķuru (قورو) (101b/8)
ķopar (قوپر) (105a/4)	ķokluk (چقلق) (62a/15)
barmak (برمق) (43b/11)	ķoğ (چوغ) (92a/6)
ķok (چوق) (96b/14)	

6. 's' Ünsüzünün Yazılışları

's' ünsüzü art ünlülü kelimelerde sad (ص) ile ön ünlülü kelimelerde ise sin (س) ile yazılmıştır.

şolmiya (صولمیه) (46a/4)	şakın (صقن) (46b/6)
sevdüm (سودم) (114b/10)	şaklayan (صقلیان) (35a/5)
silerdi (سیلردی) (11a/15)	sonra (صکره) (21b/1)
söylersen (سیلرسك) (5b/12)	

Bazı Kelime Ve Eklerin İmlâları

1. 'kim' Ve 'ki'nin Yazılışları

kim' ve 'ki' kendinden önceki kelimeye bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır.

bil kim (بلكم) (36a/3)	kaçan kim (قچن كم) (37a/3)
kaçan kim (قچنكم) (9b/8)	bil ki (بلکه) (32a/3)
ne kim (نه كم) (108a/3)	ne kim (نكم) (112a/8)
nitekim (نته كم) (77b/2)	nitekim (نيته كم) (116a/2)

2. 'ile'nin Yazılışı

'ile' sözcüğü metinde bazen kendisinden önceki kelimedenden ayrı bazen bitişik olarak gösterilmiştir. Bitişik yazılan örnekler okunurken Türkçenin temel kurallarından olan ses uyumuna dikkat edilmiştir. Kural gereği kelimeye getirilen eklerin hem ünlüleri hem de ünsüzleri uyuma girer. Yani yayınma hadisesiyle birlikte kök kelimedede bulunan seslerin nitelik ve nicelikleri, üzerine getirilen yapım ve çekim eklerine yayınır (Ergüzel ve Aydın, 2010, s. 157).

şabr ile (صبريله) (63b/12)	anuçla (انكله) (65b/14)
nazla (نازله) (70b/1)	cehd ile (جهديله) (71b/4)
birle (برله) (74a/14)	sözle (سوزله) (67b/15)
esrâr ile (اسرآريله) (75b/11)	nûrla (نورله) (76b/6)
dünyâyıla (دنيايله) (80a/7)	nefsiñile (نفسكيه) (81a/11)

3. 'kadar' Sözcüğünün Yazılışı

Metinde "kadar" sözcüğünün kullanımında belli bir tercih yoktur. 'kadar' sözcüğü bazı kelimelerde bitişik bazı kelimelerde ise ayrı yazılmıştır.

ol kadar (اولقدر) (122a/2)	şol kadar (شولقدر) (69b/5)
şol kadar (شول قدر) (91a/10)	

4. Soru Ekinin Yazılışları

Soru eki, cümlede hükme bağlanan unsurların eksikliğini muhatabına bildiren ve ondan bunu talep eden, yani muhatabın davranışlarını yönlendiren bir cümle unsurudur (Turan, 2000, s. 5). Metinde soru eki '+mI' kelimeye bitişik yazılır.

uşanmadıymı (اوصنمادكمى) (73b/14)	'acebmi (عجبمى) (97a/2)
hoşmı (خوشمى) (134b/7)	olurmı (اولورمى) (145b/14)

5. Cevherî Ek Fiilin Yazılışı

yoğıdı (يوغيدى) (13a/12)	köpri idi (كوبرى ادى) (92a/10)
rahımdı (رحميدى) (103a/3)	dilerken (دلرکن) (108a/11)
hâş iken (خاص ايکن) (114b/14)	yoğısa (يوغيسه) (116a/5)
degülmişse idi (دکلمش سيدى) (112b/9)	işde iken (اشده ايکن) (117a/13)
olmuş iken (اولمشيکن) (140b/11)	var ise (واريسه) (144a/11)
geldi ise (کلدييسه) (13b/6)	içerse (ايچرسه) (21b/4)

6. 'içün' Sözcüğünün Yazılışı

'İçün' sözcüğü bazen ayrı bazen de ekleşerek kendinden önceki kelimeye bitişik olarak yazılmıştır. Bitişik yazılan örneklerde diğer örneklerde olduğu gibi ses uyumuna dikkat edilmiştir. Kural gereği kelimeye getirilen eklerin hem ünlüleri hem de ünsüzleri uyuma girer. Yani yayınma hadisesi gerçekleşir.

rızk için (رزق ایچون) (119b/9)	halkiçün (خلقیچون) (130b/2)
yatmağçun (یتماغچون) (122a/2)	dâne için (دانه ایچون) (88b/15)
yasinçun (یاسینچون) (147b/14)	çekmek için (چکمکیچون) (88a/11)
jende için (ژنده ایچون) (104a/5)	küt içündür (قوت ایچوندر) (108a/5)

7. 'de' nin Yazılışı

'Dahi' anlamına gelen 'de' kendinden önceki kelimeye her zaman bitişik yazılmıştır. Biz çeviri yazıda günümüz imlâsına uygun olarak ayrı yazdık:

sen de (سنده) (90a/9) (102a/7) (115b/8) (116a/11)
birinün de (برینکده) (100a/6)
ben de (بنده) (116a/11)

Harekelerin Yazılışları

1. Tenvin İşaretinin Kullanılışı

Metnimizdeki Türkçe kelimelerde tenvin kullanılmamış, özellikle ayetlerde olmak üzere bazı Arapça kelimelerde bu hareke işaretlenmiştir.

resülen (رسولاً) (19a/7)	kirâmen (کراماً) (70a/4)
küfüven (كفواً) (147b/10)	

2. Şedde İşaretinin Kullanılışı

müyesser (میسر) (10b/7)	çille (چله) (13b/10)
illâ (آلا) (61a/8)	sille (سله) (71b/11)
mükedder (مکدر) (123a/6)	sükker (سگر) (5b/8)
aşşı (اصسى) (67a/6)	

Sonuç

Eseri incelediğimizde Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini yansıttığını görürüz. Bunlar geldi (< kel-), +dur(ur) (< +turur) örneklerinde ötümlüleşme, atlu (< atlıg), ayru (< ayrığ < adrıg), kapu (< kapıg) örneklerinde yuvarlaklaşma, diri (< tiriğ), kapu (< kapuğ) örneklerinde erime, yalan (< yalğan), gerek (< kergek), kapak (< kapğak) örneklerinde yutulma şeklinde sıralanabilir. Bunların dışında şamardan (ظمردن) (029b/7) gibi ekleşmelerde de aşırı patlayıcılığa örneklerine de rastlanılmıştır.

Çalışmamızda eser; dış özellikleri, içeriği, dil ve imlâ özellikleri bakımından tanıtılmıştır. Dini ve tasavvufi bir eser olan *Esrâr-nâme*, nasihat içerikli 91 hikâyeden ve hikâyelerin arasında geçen bazı makalelerden oluşmaktadır. Bu hikâyeler; insanın yaratılışı, peygamberlerin doğuşu, ibadetin önemi, tasavvuf meseleleri, dünya ve âhirette mutlu olmak için ne yapmak gerektiği, insan ve bitkilerin gelişme devrelerini

anlatmaktadır. Bu konular anlatılırken ayet ve hadislerden, tıp ve astronomiden de yararlanılmıştır. Eser bu yönüyle de önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda eserde geçen hikâyeler kısaca tanıtılmış, imlâ hususları da örneklerle açıklanmıştır. İmlâ özellikleri verilirken ünlülerin ve ünsüzlerin kelime başı, kelime ortası ve kelime sonunda nasıl yazıldığı örneklerle gösterilmiştir. Eserin imlâ özelliklerine bakmak gerekirse; örneğin “a” ünlüsünün yazılışını ele alırsak kelime başlarındaki “a” ünlüsü elif (ا) ve üstünlü elif (اَ) ile yazılmıştır. Yani bu bakımdan bir standart olduğunu söyleyemiyoruz. Kök hecede /e/ veya /i/ sesini barındıran kelimelerle ilgili ise bir e-i meselesi varlığı aşikârdır ve /e/ mi /i/’den, /i/ mi /e/’den gelmektedir konusu tartışılabilir. Biz ise bunu bir mesele olarak değil denklik olarak değerlendirdik ve aslı yazılışa sadık kaldık: /e:/i/. Ünsüzlerde ise göze çarpan bazı hususlar şunlardır: ‘p’ ünsüzü bazı kelimelerde ‘p’ (پ) harfi yerine çoğunlukla ‘b’ (ب) ile işaretlenmiştir. Ancak biz bir imlâ meselesi olması sebebiyle zarf fiil eklerini ‘p’ sesiyle okuduk. Yine metnimizde ‘ç’ ünsüzü kelime başı, ortası ve sonunda bazen cim (چ) bazen de çim (چ) ile gösterilmiştir. Yani ikili kullanım mevcuttur. Bu duruma rağmen biz bir imlâ meselesi olarak görülen morfo-fonetik olarak görülen bu tabakalı kullanımdaki kelimeleri ‘ç’ olarak okuduk. Son bölümde ise bazı kelime ve eklerin yazılışından da bahsedip, hareketlerin kullanımını da göstermeye çalıştık.

Başta Mevlâna olmak üzere çok sayıda şairi etkileyen *Esrâr-nâme*, gerek anlatım teknikleri açısından çeşitlilik göstermesi gerekse ayet ve hadis iktibasları ile deyim ve atasözleri bakımından da oldukça zengin olması gibi birçok açıdan önemli bir eserdir. Yazıldığı yüzyılın dil özelliklerini tam olarak yansıttığı görülmekle beraber, tamamen Türkçe olan beyit sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Bu saydığımız özellikler bakımından kıymetli olan bu eser üzerine yaptığımız çalışmanın araştırmacılara faydalı olacağını umuyoruz.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1953). *Türkçe Metinlere efi Meselesine Dâir*. Rocznik Orientalistyczny, 17, 306-313.
- Attâr, F. (2013). *Esrarname* (Çev. Mehmet Kanar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ceylan, E. Y. (1991). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 151-165.
- Çelebioğlu, A. (2011). *Huzûrî ve Manzum Esrâr-nâme Tercümesi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Devletşah. (1977). *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü’ş-Şuara)*, (Ter. Necati Lugal). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Emre, A. C. (1946). Türkçede Bulanık e (é) Fonemi. *Türk Dili-Belleten*, III(6-7), 487-497.
- Ergüzel, M. ve Aydın, A. (2010). Eski Anadolu Türkçesinde Yapım Ekleriyle Türkçeleşen Arapça, Farsça Kelimelerin İmlâsı ve İbn-İ Âdil Melhamesi’nden Yansımalar. *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, (Eds. E. Doğan ve M. Özkan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 157-169.
- Foy, K. (1903). *Azerbajganische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen I*. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, 6, 126-193.
- Foy, K. (1904). *Azerbajganische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen II*. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, 7, 197-265.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- İbrâhimî, D. (1995). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. XI, s. 434-35). İstanbul: TDV Yayınları.

- Németh, G. (1939). *Zur Kenntnis des Geschlossenen e im Türkischen*. Körösi Csoma-Archivum, 1, 515-531.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. IV, s. 11-18, 95). İstanbul: TDV Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Turan, Z. (1999). Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevheri Fiili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 44, 265-289. 306.
- Turan, Z. (2007). Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır? *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 24-29 Eylül 2000, Ankara: TDK Yayınları, 1835-1844.
- Turan, Z. (2012). Orta Türkçe Metinlerinde Kelime Başı Ünsüzlerinde Aşırı Patlayıcılığa Var Mıydı? *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 539-558.